

Bilgi Tanımlama ve Bilgi Erişim'Aracı Olarak THESAURUS*

Sönmez Taner**

Öz: Bu metinde Thesaurus teriminin sözlük anlamı; bir sözlük türü olarak Thesaurus; bilgi-belge yönetimi sisteminde bilgi tanımlama ve bilgi erişim aracı olarak Thesaurus; bu alandaki gelişmeler ve standartlar; Thesaurus'da kullanılan kısaltmalar açıklanmakta ve **A Women's Thesaurus**¹ (Kadın konulu Thesaurus)'dan alınmış örnekler sunulmaktadır.

Abstract: Thesaurus term's dictionary means, Thesaurus as a type of dictionary, Thesaurus as a tool of information definition and information retrieval in information and document management system are presented subjects in this paper. Some examples are giving from **A Women's Thesaurus**.

Giriş

THESAURUS Latince ve Yunanca kökenli bir sözcük. Çoğul hali: THESAURI.

Latince-İngilizce Sözlük'e göre İngilizce karşılıkları: Treasure; Store; Store-house; Treasury². Yani, hazine, depo, ambar.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, Thesaurus sözcüğü yeni bir anlam kazanmış: **kelime hazinesi; lügat kitabı**

Webster Sözlüğü (Webster's Seventh New Collegiate Dictionary) THESAURUS'un bu ikinci anlamını şöyle tanımlıyor:

Belirli bir alandaki sözcükleri veya bir bilgi topluluğunu veya kavramlar grubunu içeren bir kitap; özellikle anlamdaşlar sözlüğü.

---

* Bu metin, ilk kez Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından, 21 Ocak 2006 tarihinde düzenlenen "Türkçe'de Kadın Konulu Thesaurus" toplantısında, Vakıf Merkezi'nde, kadın örgütleri ve kadın araştırmaları merkezleri temsilcilerinden oluşan bir dinleyici grubuna sunuldu. Daha sonra, kimi eklemeler ve/veya düzeltmelerle, 42. Kütüphane Haftası Programı kapsamında, 31 Ocak 2006'da Koç Üniversitesi Nişantaşı Kampüsünde konuşma olarak; 8 Nisan 2006'da Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile TKD İstanbul Şubesi ortak Eğitim Programı dizisi içinde yine Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde seminer olarak sunuldu.

** Bilgi ve Belge Yönetimi Uzmanı

¹ **A Women's Thesaurus: An Index of Language Used To Describe and Locate Information by and about Women**, edited by Mary Ellen S. Capek. "A project of the National Council for Research on Women and the Business and Professional Women's Foundation". New York, Harper and Row, 1987.

² **Collins Latin Gem Dictionary: Latin-English: English Latin**. Collins, London, 1961.

Thesaurus sözcüğünün kazandığı bu yeni tanımı **Roget's Thesaurus**'a borçluyuz. İlk kez 1852 yılında, **Roget's Thesaurus of English Words and Phrases** ³ başlığı ile yayımlanmış olan ve alışlagelmişin dışında bir yapı ve içerikte olan bu sözlük, bir doktor ve matematikçi olan Profi Roget tarafından hazırlanmış. Dr Roget, Kraliyet Bilim Akademisi'nden emekli olduktan sonra, kendi konuşmaları ve dersleri için hazırlayıp biriktirdiği notları genişleterek yayın haline getirmiş. Roget's Thesaurus, gerçekten de o güne dek ve ondan sonra yayınlanmış , hepimizin kullandığı o bildik sözlüklerden çok farklı; sıradışı bir sözlük. Sözlükteki kavramlar sınıflara ayrılmakta, her sınıfı içinde yer alan her kavramın anlamdaşları ve çağrıştırdığı bütün terimler – sözcük kümeleri- halinde verilmekte;

ana terimin karşıt sözcükleri belirtilmekte. Bir de dizin var. Bir kavramı tanımlayacak uygun terim arıyorsanız, bulduğunuzla tatmin olmuyorsunuz; Roget's Thesaurus'da dizin bölümüne bakıyorsunuz. Dizin sizi, diğer terimlere yönlendiriyor. Eser çok büyük kabul görmüş ve yazarın yaşam süresi içinde ve ölümünden sonra, önceleri oğlu ve torunu tarafından, sonraları başkaları tarafından, onlarca kez yayınlanmış. (Son Basımı 2004 tarihini taşıyor.)

Bugünkü konumuz Roget'nin Thesaurus'u değil, elbette. Bu kadar üzerinde durmamın nedeni şu: bugün bilgi belge yönetimi sistemi içinde bilginin tanımlanması, depolanması ve bilgi erişim aracı olarak kullanılan Thesaurus'un temeli ve yapısı Roget'nin Thesaurus'una dayanıyor. Dr. Roget hazırladığı ve Thesaurus adını verdiği bu özgün sözlükte, varlıklar ve objeler gibi kavramların ve terimlerin de sınıflanabileceğini; kavramlar ve terimler arasında çeşitli ilişkiler olduğunu göstermiş. Ve bilgi belge yönetimi sistemi içinde kullanılan Thesaurus oluşumuna ilham kaynağı olmuş. Thesaurus ile ilgili literatürde ve thesaurus oluşumu ile ilgili çalışmalarda Roget'nin Thesaurus'una gönderme yapıldığını görüyoruz.

Türkçe'de benzer çalışma var mı? Evet var. Benim ulaşabildiğim benzer kaynaklar şunlar: Pars Tuğlacı tarafından hazırlanmış olan 1967 basımı "**Türkçede Anlamdaş ve Karşıt Terimler Sözlüğü**"⁴ ; diğer bir çalışma Ş. Recai Cin tarafından hazırlanmış olan ve Türk Dil Kurumu'nca 1971'de yayınlanan "**Kavramlar Dizini**"⁵; diğer bir çalışma Ülkü Yalım ve Özcan Yalım tarafından hazırlanmış olan Mart 1983'de basılan "**Türkçe'de Eş ve Karşıt Anamlılar Sözlüğü**"⁶. Bu son çalışma Roget'nin çalışmasına benziyor. Yapısı aynı. Yine sözcük kümeleri var. 1265 küme başlığı altında anlamdaş ve karşıt anlamlı terimler verilmiş. Tabii ki bir de dizin var.

Yukarıda anılan çalışmalar belirli bir dilde, dilin daha etkili ve doğru kullanımına hizmet etmek amacıyla hazırlanmış olan sözlükler..

Belge içeriğinin tanımlanmasında ve erişiminde bir araç olarak geliştirilen ve teknik bir terim olarak bilgi/belge yönetimi sistemi içinde yerini alan Thesaurus'un kökeni, esas itibariyle, Roget's Thesaurus'a dayanıyor. Ancak Roget's Thesaurus'dan farklı olarak, **bir bilgi tanımlama ve erişim aracı olarak Thesaurus'da**, terimler arasında

³ **Roget's Thesaurus of English Words and Phrases**. Longman, London and Harrow, 1852.

⁴ Pars Tuğlacı. **Türkçede Anlamdaş ve Karşıt Terimler Sözlüğü**. İstanbul, Pars Yayınları, 1967.

⁵ Ş. Recai Cin. **Kavramlar Dizini**. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları (326) ,Ankara Üniversitesi, Basımevi, 1971.

⁶Ülkü Yalım ve Yalım Özcan. **Türkçe'de Eş ve Karşıt Anamlılar Sözlüğü**. Ankara, Bilgi Yayınevi, 1983.

anlamdaşlık ilişkisinin yanısıra, hiyerarşi ilişkisi ve bağlantı (ya da çağrışım) ilişkisi de bulunuyor.

Bilgi Belge Yönetimi Sistemi içinde, bilginin tanımlanması ve erişiminde etkin bir araç olan **Thesaurus** ile ilgili açıklamalara geçmeden önce “Bilgi Tanımlama” ve “Bilgi Erişim” kavramları konusunda bir hatırlatma yapmak istiyorum, izninizle.

Bir Bilgi ve Belge Yönetimi Sistemi'nin temel amacı, belirli bir alanda üretilmiş olan (var olan) belgelerin (belge terimini en geniş anlamında kullanıyorum; yani: yazılı, basılı, görsel, işitsel, grafik, manyetik, elektronik v.d. ortamlarda kayıtlı bilgi içeren her türlü belgenin), bilgi kullanıcıları tarafından en hızlı, en doğru ve en uygun zamanda erişimini sağlamaktır. Bir düşünür şöyle diyor: “Kullanılmayan bilginin değeri sıfırdır”.

BBYS uzmanları, bu amacı gerçekleştirebilmek için bir dizi işlem yaparlar; ve bu işlemleri gerçekleştirirken çeşitli araçlar kullanırlar. Bu işlemlerden bir tanesi “bilginin tanımlanması”; yani, belgelerin içerdiği bilgilerin, kullanıcı tarafından bulunabilmesine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmesidir. Bu işleme biz – “içerik tanımlama” (**content description**) veya “indeksleme” (**indexing**) diyoruz. İçerik tanımlama işlemi için çeşitli araçlar var. Sınıflama sistemleri, konu başlıkları gibi. İşte bu araçlardan bir tanesi de **Thesaurus**'dur.

“Bilgi erişim”, kullanıcının, belirli bir alanda mevcut bilgi birikimi içinden, kendisi için en uygun bilgiye en kısa zamanda ulaşmasıdır. Bir BBYS'nin başarısı, “kullanıcı tatminine”, yani, bilgiye erişimin niteliğine (uygun bilgi) ve hızına (uygun zaman) bağlıdır. Bilgi erişimin niteliği ve hızı ise bilginin (yani belge/yayın içeriğinin) tanımlanmasındaki başarıya bağlıdır. Eğer BBY Sisteminde, bilginin tanımlanması ve bilgi erişim için aynı dil kullanılıyor ise, bilgiye erişim o denli başarılı olacaktır.

Belirli bir alanda oluşturulan bir **Thesaurus**, bilginin tanımlanmasında ve erişiminde **ortak bir dil olarak işlev yapar.**

Şöyle de diyebiliriz: Thesaurus, bir bilgi/belge yönetimi sistemini oluşturan üç farklı yaklaşım, üç farklı dil arasında uyum sağlamak amacıyla geliştirilen ve kullanılan etkin bir araçtır. Bu farklı dillerden birincisi: **yazarın dili** – ki buna belgenin dili veya metin dili diyoruz -; ikincisi: **indeksçinin dili** – yani belgenin içeriğini tanımlamak için kütüphanecilerin kullandığı dil– ki buna dokümantasyon dili, ya da indeksleme dili (indexing language) diyoruz; üçüncüsü: **kullanıcının dili** – ki buna tarama dili ya da erişim dili diyoruz. Gördüğümüz gibi üç farklı yaklaşım, dolayısıyla üç farklı dil ile karşı karşıyayız. İşte Thesaurus'un amacı bu üç farklı dili örtüştürmek, içerik tanımlama işlemi (yani, indekslemeyi) standardize etmek, - yani indeksleme yapılırken bütün kütüphaneciler tarafından aynı kavramlar için aynı terimlerin kullanılmasını sağlamak, bilgi erişimini kolaylaştırmak ve hızlandırmak; dolayısıyla bilgi kaybını önlemektir.

Şimdi, ana konumuza dönelim. Bilgi Belge Yönetimi Sistemi içinde bilginin tanımlanması ve erişiminde etkin bir araç olarak tanımladığımız **Thesaurus** nedir, ne değildir?

Kültür Bakanlığı tarafından Türkçe çevirisi yayınlanmış olan 1981 tarihli UNESCO yayınında⁷ verilen Thesaurus tanımı şöyle:

“... Thesaurus sınırlandırılmış bir terimler grubunu kapsar; terimler doğal dilden seçilmiştir; terimler arasında hiyerarşi ve bağlantı ilişkileri kurulmuştur; ayrıca, eşitlik ilişkisi, yine doğal dilden alınmış anlamdaş sözcüklerle gösterilmiştir.

Kısaca şöyle diyebiliriz:

Thesaurus bir çeşit sözlük. Ancak bu sözlükte kavramlar ya da terimler kümeler halinde veriliyor; terimler arasındaki farklı ilişkiler bir dizi kısaltma/sembol ile belirtiliyor. Yani, bir Thesaurus'un çatısı bu ilişkiler ve sembollerle oluşturuluyor. Ayrıca, Thesaurus'da yer alan terimler arasındaki ilişkiler karşılıklı. Thesaurus'da kimi terimlerin kullanımına izin verilmiyor. Kullanımına izin verilmeyen terimlerden, kullanımına izin verilen – yani tercihli – terimlere (**preferred terms**) yöneltme yapılıyor. Thesaurus kapsamında kullanımına izin verilen terimlere “anahtar sözcük” (**keyword**) veya “tanıtıcı” (**descriptor**) diyoruz. Bu terimler tek sözcükten oluştuğu gibi birden çok sözcükten de oluşabiliyor. Thesaurus'da terimler arasındaki ilişkileri belirtmek için kullanılan kısaltmalar, Thesaurus hangi dilde ise, o dilde. Ben burada İngilizce dilindeki kısaltmaları kullanmak durumundayım. Türkçede uygun karşılıkları henüz belirleyemedik.

Bunun en önemli nedeni, ileride değineceğim gibi, Türkiye'de Thesaurus konusunda herhangi bir standardın bulunmaması. Bu nedenle Thesaurus'da terimler arasındaki ilişkileri açıklarken, bu ilişkileri ifade eden kısaltmaların ve bunların ifade ettiği terimlerin İngilizce dilindeki karşılıklarını kullanacağız. (Ek – 1-A ve 1-B'de, **ISO ve BSI'in Thesaurus satımlarından** alınan İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerindeki kısaltmalar görülebilir.)

Şimdi Thesaurus'da terimler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkileri belirten sembolleri (ya da kısaltmaları), örneklerle görelim.

Eşitlik (Anlamdaş) İlişkisi (Bu ilişki **UF – USE FOR – Yerine Kullan ; ve USE – Kullan** kısaltması ile belirtiliyor.)

Bir dilde, aynı kavramı belirleyen birden çok sözcük ya da terim bulunabilir. Bu durumda terimlerden bir tanesi tercih ediliyor ve diğer terimden ya da terimlerden tercihli terime yöneltme yapılıyor. Bunun amacı belgelerin içeriği indekslenirken, tüm indeksçiler tarafından aynı terimin kullanılmasını sağlamak; aynı zamanda bilgi kullanıcıları tarafından da aynı terimlerle tarama yapılmasına olanak hazırlamak ve dolayısıyla bilgiye erişimin sağlıklı olmasına katkıda bulunmak; böylece kullanıcı açısından bilgi kaybını önlemektir.

Tercihli terimler (preferred terms) **USE** ifadesi ile belirtiliyor. Tercih edilmeyen terim(ler), yine **alfabetik sırada** fakat ayrı bir punto ile yer alıyor ve terimin önüne konulan **UF** sembolü ile belirtiliyor. Örneğin:

---

⁷ Claire Guinchat ve Michel Menou, **Bilgi ve Dokümantasyon Çalışma Tekniklerine Genel Giriş**; çev. Sönmez Taner, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990. s. 112-113

ASPIRİN
UF Salisilik Asit

Salisilik Asit
USE ASPIRİN

EKONOMİ
UF İktisat

İktisat
USE EKONOMİ

TARIM
UF Ziraat

Ziraat
USE TARIM

Bunlar dışında anlamdaşlık ilişkisi olan diğer durumlar da olabilir. Bilimsel terimler ile günlük konuşma dilindeki karşılıkları; kurumlar için kısaltmalar veya açık başlıklar gibi. Bunlardan birisi tercih ediliyor, Thesaurus'un hedefi kitlesi gözönünde bulundurularak, diğerinden gönderme yapılıyor. Örnek:

TÜSİAD
UF Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Derneği

Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Derneği
USE TÜSİAD

TEV
UF Türk Eğitim Vakfı

Türk Eğitim Vakfı
USE TEV

Bu örnekleri çoğaltabiliriz.

Anlam bakımından eşitlik ilişkisi olmayan ancak yazılılık bakımından aralarında eşitlik ilişkisi olan terimler de bulunabilir. Bunlara “sesdeş” sözcükler diyebiliriz. Bu tür terimler için ayrıntı bir yöntem kullanıyoruz. Aksi halde, istenmeyen bilgilere ulaşmak ve kullanıcının vaktini ziyan etmek gibi durumlar söz konusu olabilir. Örneğin:

MISIR (ülke) ÇAY (bitki)
MISIR (tahıl) ÇAY (akarsu)

Bu tür örnekler az olmakla birlikte, dikkate alınması gereken bir husus.

Hiyerarşi İlişkisi (Bu ilişki *BT* Broader Term – *Genel Terim*; ve *NT* -Narrower Term – Özel (Alt)Terim kısaltmaları ile belirtiliyor.)

Bir Thesaurus'u herhangi bir sözcük listesi ya da sözlükten ayıran en önemli fark terimler arasındaki bu temel ilişki. Bu ilişki de yine belirli semboller kullanılarak, karşılıklı olarak belirtiliyor Örnek:

HAVAYOLLARI
BT ULAŞIM HİZMETLERİ

BT (Broader Term) kısaltması söz konusu terimin üst ya da daha genel kavramını ifade ediyor.

ULAŞIM HİZMETLERİ
NT HAVAYOLLARI
KARAYOLLARI
DENİZ YOLLARI
DEMİRYOLLARI

NT (Narrower Term) kısaltması, söz konusu terimin daha dar anlamlı ya da alt terimini ifade ediyor.

Esas olarak, iki tür hiyerarşi ilişkisi bulunabilir. Birincisi, terimler arasındaki genel-özel ilişkisi. (Üst Terim/Alt Terim). İkincisi bütün-parça ilişkisi. Örnekler:

Hiyerarşi İlişkisi - Genel-Özel (Generic)

KUŞLAR
NT PAPAĞANLAR
SERÇELER

PAPAĞANLAR
BT KUŞLAR

SERÇELER
BT KUŞLAR

TECAVÜZ
NT BÜRO İÇİ TECAVÜZ
HANE İÇİ TECAVÜZ
TANIDIK TECAVÜZÜ

HANE İÇİ TECAVÜZ
BT TECAVÜZ

TANIDIK TECAVÜZÜ
BT TECAVÜZ

Hiyerarşi ilişkisinin generik olduğunu belirtmek istersek, kısaltmaları şöyle düzenliyoruz: BTG Broader Term (generic)
NTG Narrower Term (generic)

Hiyerarşi İlişkisi - Bütün-Parça (Partitive)

TÜRKİYE
NT AKDENİZ BÖLGESİ
NT ANTALYA
NT KEMER

NT EGE BÖLGESİ
NT İZMİR
NT ÇEŞME
NT ALAÇATI
NT MUĞLA
NT BODRUM
NT GÜNDOĞAN

DOLAŞIM SİSTEMİ
NT KARDİYO VASKÜLER SİSTEM
NT ARTERLER
NT DAMARLAR

BİLİM
NT BİYOLOJİ
NT FİZİK
NT NÜKLEER FİZİK
NT KUVANTUM FİZİĞİ
NT ...

Hiyerarşi ilişkisinin bütün-parça ilişkisi olduğunu belirtmek istersek, kısaltmaları şöyle düzenliyoruz:

BTP Broader Term (partitive)
BTP Narrower Term (partitive)

Bağlantı (ya da İlgili) İlişkisi (Bu ilişki RT – Related Term – İlgili Terim kısaltması ile belirtiliyor.)

Öyle durumlar vardır ki, iki terim arasında hiçbir eşitlik ya da hiyerarşi ilişkisi bulunmadığı halde, bir terimi kullandığımızda diğeri akla gelir. Söz konusu terimler arasında zihinsel bir bağ oluşmuştur. (Ben buna çağrışım ilişkisi de diyorum.) Bağlantı ilişkisi de Thesaurus da, karşılıklı göndermelerle, belirtiliyor. Örnekler:

ESTETİK
RT GÜZELLİK

GÜZELLİK
RT ESTETİK

BİLGİ İŞLEM
RT BİLGİSAYAR SİSTEMLERİ

BİLGİSAYAR SİSTEMLERİ
RT BİLGİ İŞLEM

BİTKİLER
RT HAŞERE İLAÇLARI

HAŞERE İLAÇLARI
RT BİTKİLER

KİTAPLAR
RT MATBAALAR
RT YAYINEVLERİ

MATBAALAR
RT KİTAPLAR
RT YAYINEVLERİ

YAYINEVLERİ
RT KİTAPLAR
RT MATBAALAR

Görüldüğü gibi bağlantı ilişkisi de karşılıklı olarak belirtiliyor. Her terim alfabetik sırada yerini alıyor.

Thesaurus'da terimler arasındaki ilişkileri belirtmek üzere kullanılan kısaltmalar listesini (İngilizce, Fransızca ve Almanca karşılıkları ile)

EK-1’de görmüştük. Bu listeler, birbirinin tıpa tıp aynısı olan ancak iki farklı kuruma ait olmakla birlikte tek bir yayın halinde basılmış olan standartlardan alındı.

Birincisi, Tek dilde hazırlanacak Thesaurus konusunda, ISO (Uluslararası Standartlar Örgütü) tarafından hazırlanmış olan uluslararası bir standard: **ISO 2788-1986 - ISO : DOCUMENTATION – GUIDELINES FOR THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF MONOLINGUAL THESAURI ;**

Ve İngiliz Sandıkları Enstitüsü’nce hazırlanmış olan bir İngiliz standardı. **BS 5723:1987 – British Standard Guide to: ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF MONOLINGUAL THESAURI .**

İkincisi, yine ISO ve BSI’ye ait olan çok dilde Thesaurus hazırlama standartları:

ISO 5964 – 1985 : Documentation – Guidelines for the Establishment and Development of Multilingual Thesauri.

BS 6723: 1985 – British Standard Guide to Establishment and Development of Multilingual Thesauri.

Thesaurus alanında ABD ulusal standardı: **ANSI/NISO Z39.19 – 2003 sayılı; GUIDELINES FOR THE CONSTRUCTION, FORMAT, AND MANAGEMENT OF MONOLINGUAL THESAURI** başlığını taşıyor. ANSI/NISO Standardındaki kısaltmalar da hemen hemen aynı, birkaç ekleme var. (EK: 2 – ANSI/NISO Z39.19 – 2003 sayılı standardın başlık sayfası ve kısaltmalar listesi)

Diğer ülkelerde de, kendi ulusal standartlaşma örgütlerince hazırlanmış ulusal standartlar olduğuna eminim. Ancak bunu araştırmadım. Tüm dünyada, ulusal standartlar kurumlarının üst örgütü -Uluslararası Standartlar Örgütü – **ISO’dur.**

Türkiye’de durum: TSE - Türk Standartları Enstitüsü’nün Internet sitesine baktım. Thesaurus altında hiçbir giriş bulamadım. TSE’ye gidip araştırmadım. TSE’nin kütüphanecilik alanında standartları olduğunu biliyorum. Kullandım. Ancak, dediğim gibi Thesaurus ile ilgili bir standarda erişemedim. Eğer Türkçe bir Thesaurus hazırlamaya girişecek olursak, bu konuda bir Türk Standardı’nın bulunması zorunlu’nun başlattığı bir Thesaurus çalışması var: **“kadın kavramları dizini”**; bu çalışma çerçevesinde, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı TSE’ye başvuruda bulunmayı planlıyor.

Yukarıda sözünü ettiğim Thesaurus standartları öyle durup dururken , “hadî gelin bir Thesaurus standardı hazırlayalım”, düşüncesiyle ortaya çıkmış değiller. Bu uzun bir süreç. Bu noktada, izinizle, Thesaurus kavramının, bilgi/belge yönetimi alanında teknik bir terim olarak kullanılmasına ilişkin çok kısa bir tarihsel gelişim bilgisi sunmak istiyorum.

1950’li yıllarda, biliyorsunuz, bir “bilgi patlaması” olayı yaşanıyor. Dönem, İkinci Dünya savaşı sonrası: Savaş sırasında gizli yürütülen araştırmalar, birden su yüzüne çıkıyor, yayınlanıyor. Özellikle Araştırma Raporları. Yayın artış öylesine büyük boyutlarda ki gelişmiş ülkelerde, bilim adamlarında, kütüphanecilerde bir panik yaşanıyor. Geleneksel kütüphanecilik yöntemleri yeni belge türlerinin gereksinimlerini

ve bilgi kullanıcılarının gelişen ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyor. Öncelikle bilim adamları bu işin farkında. Öylesine farkında ki, birçok alanda, kimya, tıp, fizik (en çok bu alanlarda yayın patlaması var) kendi gereksinimlerini karşılayacak yeni bilgi denetim yöntemleri arayışına girişiyor. Belge içeriğinin tanımlanmasında yeni yöntemler geliyor. İndeksleme ve abstrakt hazırlama bu dönemde önem kazanıyor. Dokümantasyon Merkezleri kurulmaya başlıyor ve buralarda konu uzmanları çalışıyor. “Dokümantasyon” kavramı daha öncelerden mevcut. (Örneğin, FID – Uluslararası Dokümantasyon Federasyonu çok önceleri kurulmuş.) Ancak, dokümantasyon çalışmaları bu dönemde yeni açılımlar kazanıyor. Yeni meslekler ortaya çıkıyor. “Dokümantasyon Uzmanlığı”, “Enformasyon Uzmanlığı” gibi. Kütüphanecilik eğitiminde radikal değişimler yaşıyor. 60’lı yıllarda tüm ülkelerde, araştırma kurumlarında, uluslararası kuruluşlarda, bilim adamları ve kütüphaneciler tarafından, bilginin denetim alıtına alınması yönünde çözüm arayışları var.

1960 yılında, “Dokümantasyon” alanında Thesaurus ile ilgili ilk ciddi makale yayınlanıyor: Vickery, B.C. “**Thesaurus – a New Word in Documentation**”, *Journal of Documentation*, Vol. 16, December 1960, ss. 181-189.

60’lı yıllar boyunca arayışlar sürüyor.

Mart 1970’de, Varşova’da “**International Conference on General Principles of Thesauri Building**” (*Thesaurus Hazırlamanın Genel İlkeleri konulu Uluslararası bir Konferans*) düzenleniyor.

Bu Konferans’ın ardından UNESCO tarafından Thesaurus’a ilişkin ilk belge hazırlanıyor ve ilgililerin incelemesine sunuluyor. **6 July 1970 tarihli ve UNESCO/SC/MD 20 (Paris)** sayılı belgenin başlığı şöyle: “**Guidelines for the Establishment and Development of Monolingual Scientific and Technical Thesauri for Information Retrieval**” (*Bilgi Erişim için Tek-dilde Bilimsel ve Teknik Thesaurus Oluşturma ve Geliştirme Kılavuzu*).

ISO ve UNESCO’nun ortak çalışmaları sonucunda, belgenin yeniden düzenlenmiş biçimi yine UNESCO tarafından hazırlanmış ve ilgililerin incelemesine sunulmuştur. (UNESCO/SC/WS/500, Paris 22 December 1971).

Söz konusu belge, çeşitli kurumların ve ulusal standartlar örgütlerinin katkıları alınarak, UNESCO ile ISO TC-46 No.lu Dokümantasyon Çalışma Grubu tarafından ortaklaşa olarak yeniden düzenlenmiş ve UNESCO/UNISIST yayını olarak, Eylül 1973’de, “**Guidelines for the Establishment and Development of Monolingual Thesauri**” (*Tek-dilde Thesaurus Hazırlama ve Geliştirme Kılavuzu*) başlığı ile yayınlanmış ve kullanıma sunulmuştur. İşte daha önce sözü edilen ve bugün varolan tüm Thesaurus Standartları’nın temeli bu belgedir. (Ek: 3’de, UNESCO/UNISIST- SC/WS/555, Paris, işaretli ve Semptember 1973 tarihli bu belgenin başlık sayfasını, bilgi için, sizlere sunuyorum.)

Burada, izninizle, yukarıda anılan belgelere ve Kaynakça’da belirtilen makalelere ulaşmamı sağlayan Koç Üniversitesi Suna Kırış Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Sn. Güneş Kara’ya ve çalışma arkadaşlarına, en içten teşekkürlerimi iletiyorum.

Bu çalışmaların ardından çeşitli kurumlar tarafından farklı alanlarda çok sayıda Thesaurus hazırlanmış ve yayınlanmıştır. İnternet’de yapılacak bir araştırma ile yüzlerce, binlerce referansa ulaşabiliriz.

Tüm dünyada, bütün dillerde yayınlanan her Thesaurus’un birinci ve sonraki basımlarından birer kopya aşağıdaki iki Derleme Merkez’nden birine gönderilmek zorunda. Bu Derleme Merkezleri:

a), İngilizce olanlar dışında kalan, tüm dillerdeki Thesaurus’lar için

Centralny Instytut Informacji Naukowej i Ekonomicznej (CIINTE)
Clearinhouse
Al. Niepodległości 188
WARSHAW
POLAND

b) İngilizce dilindeki Thesaurus’lar için (çok dilde olan ve İngilizce bölümü bulunanlar dahil):

The Library
Faculty of Library Science
University of Toronto
140 St George Street
TORONTO
Ontario M5S 1A1
CANADA

Belirli bir konuda, herhangi bir dilde Thesaurus olup olmadığını öğrenmek istediğimizde bu iki Derleme Merkezi’nden birine danışıyoruz. Tabii günümüzde bu araştırmayı İnternet ortamında yapmamız mümkün. Anılan Merkezler, İnternet henüz ufukta bile yokken varlardı. Halen de varlar. Mevcut olduğunu saptadığımız Thesaurus’un basılı biçimini elde etmek için yine bu merkezlerden birine başvurmak durumundayız.

Thesaurus ve thesaurus standartları konusu bilgi/belge yönetimi açısından önemini ve güncelliğini sürdürüyor. Örneğin, İngiltere’de, şu sıralarda yürütülen bir çalışma var. Çalışmanın konusu “Thesaurus Standartlarının Gözden Geçirilmesi ve Genişletilmesi (**Revision and Extension of Thesaurus Standards**) . Üç kişilik bir ekip tarafından, İngiliz Standartları Enstitüsü – BSI - adına yürütülmekte olan çalışma kapsamında, yukarıda adı geçen standartlar ele alınmakta. Yakınlarda, yeni bir Thesaurus Standardı ortaya çıkacak demektir.

Thesaurus standartları konusuna girmemizin nedeni Thesaurus’da kullanılan kısaltmalar idi. Bizlerin, standart olarak kullanılan bu kısaltmaları irdeleyip bunların Türkçe’de uygun karşılıklarını üretmemiz gerekir, diye düşünüyorum. Uygun ve okunuşu kulağa hoş gelen kısaltmalar olmalı. (Ben alt terim, üst terim, ilgili terim, genel terim, özel terim kullanayım dedim, sonuçta AT, ÜT, İT, ÖT gibi kısaltmaları ortaya çıktı. (Doğrusu, kulağa pek de hoş gelmiyor.)

Yeniden başa dönersek, Thesaurus bilgi/belge yönetimi alanında etkin bir araç. Belirli bir alanda, var olan bilginin düzenlenmesi (tanımlanması) ve erişimi için kullanılan bir standart, bir tür teknik sözlük - bir dokümantasyon dili.

Özetlersek, **Thesaurus'un amacı, kısaca, belirli bir alanda, bilginin düzenlenmesini ve erişimini en etkili biçimde gerçekleştirmek ve bilgi kaybını önlemektir, diyebiliriz.**

Bugün İnternet ortamında depolanmış olan bilgiler ve yaptığımız bilgi taramaları Thesaurus mantığına dayanıyor. Şöyle ki: Hani kimi zaman bir terimle tarama yaptığımızda ilgili ilgisiz yüzbinlerce referans buluyoruz. Söz konusu terimi sınırlandırarak, yani örneğin alt terim kullanarak veya ilgili iki terimi birleştirerek tarama yaptığımızda referans sayısı biraz daha azalıyor. Söz konusu alanda thesaurus kullanarak bu taramayı yaparsak daha da az sayıda ve daha ilgili referansa ulaşmak mümkün.

Thesaurus'un nimetlerinden yararlanıyoruz, ancak kendi dilimizde yayınlanmış bir Thesaurus yok. Thesaurus standardımız yok. 1970'li yıllarda TÜBİTAK Dokümantasyon Merkezi TÜRDOK'un (bugünkü adı ULAKBİM), yayına dönüşmemiş Thesaurus çalışmaları vardı. Kimisi çeviri. (*O yıllarda TÜRDOK'da çalışıyordum.*) Thesaurus konusu, 30 yıl kadar bir gecikme ile, tekrar gündemimizde. Bunu da Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'na borçluyuz. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı "kadın kavramları"na kapsayan bir Thesaurus çalışmasına başladı. Geçtiğimiz Ocak ayında, Kadın Örgütleri temsilcilerinin katılımıyla ilk toplantı gerçekleştirildi ve "kavram/terim taraması" konusunda işbölümü yapıldı. Bu alanda örnek alınacak çalışmalar var. Bir tanesi , ABD kaynaklı: **A Women's Thesaurus**, bir ikincisi Avrupa kaynaklı: **European Women's Thesaurus**⁸. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Türkçe'de "KadınKavramlarıDizini –Thesaurus" çalışması alanındaki ikinci toplantısını Haziran ayında düzenlemeyi planlıyor.

Şimdi, kimi örneklere birlikte bakalım. (Ek:4 – Örnekler) Bu örnekler **A Women's Thesaurus**'dan alındı ve Türkçeleştirildi. Kimi zaman eklemeler yapıldı.

Örneklere geçmeden önce, **A Women's Thesaurus**'da kullanılan kısaltmaları bir kez daha gözden geçirelim. Bu kısaltmaların pek çoğunu tanıyoruz, artık. Daha önce de değindiğim gibi, aşağıda belirtilen kısaltmalar ve bu kısaltmaları ifade eden kavramlar için Türkçe'de uygun karşılıklar henüz yok. Umuyorum ki, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın "KadınKavramlarıDizini" çalışması kapsamında bizler de Thesaurus'daki ilişkileri belirten ifadeler için uygun karşılıkları ve kısaltmaları üretebileceğiz.

A Women's Thesaurus'da kullanılan kısaltmalar şöyle:

BT – Broader Term	(Genel Terim veya Üst Terim)
NT – Narrower Term	(Özel Terim veya Alt Terim)
RT – Related Term	(İlgili Terim)
UF – Use For	(Yerine kullan)

⁸ European Women's Thesaurus: a structured list of descriptors for indexing and retrieving information in the field of the position of women and women's studies. Amsterdam, International Informatin Centre and Archive for the Women's Movement (IIAV), Amsterdam, 1998.

USE	(Kullan)
SN – Scope Note	(Kapsam Notu)
SG – Subject Group	(Konu Grubu veya Konu Kategorisi)
DG – Delimiters Group	(Sınırlandırıcılar Grubu)

(EK: 4 – Örnekler- Kaynak: A Women's Thesaurus)

Ek: 4 – ÖRNEKLER

Kaynak: A WOMEN'S THESAURUS

okullar

SG Eğitim

BT eğitim kurumları

NT ana okulları
bölge okulları
cemaat okulları
devlet okulları
dini okullar
ilköğretim okulları
liseler
meslek liseleri
öğretmen okulları
özel okullar
tek cinsiyet okulları
yatılı okullar

RT eğitim
okullaşma oranı

eğitim kurumları

SG Eğitim

BT kurumlar

NT akademiler
çocuk yuvaları
kütüphaneler
okullar
üniversiteler

RT dershaneler

televizyon

- SG İletişim
- BT kitle iletişim araçları
- NT devlet televizyonu
dijital televizyon
eğitsel televizyon
kablolu televizyon
ticari televizyon
- RT belgeseller
diziler
reklamlar
reytingler
sansür
şiddet
RTÜK

kadınların iletişim araçları ? (*women's media*)

- SG İletişim
Tarih ve Sosyal Değişim
- BT kitle iletişim araçları
- NT feminist yayınlar
kadın dergileri
- RT basın özgürlüğü
basında kadın
feminist yazın
gazeteler
gazetecilik
iletişim endüstrisi
iletişim hakkı
kadın hareketi
kitabevleri
sosyal değişim

kadın hareketi

- SG Tarih ve Sosyal Değişim
- DG Kültürel ve Politik Hareketler
- UF kadınların özgürlüğü hareketi
- BT sosyal hareketler
- NT uluslararası kadın hareketi
kadınların sağlığı hareketi

RT feminizm
feminist hareket
kadınların iletişim araçları
kadınların özgürlüğü

haklar

SN Daha özel bir terim kullanılması tavsiye edilir.

SG Tarih ve Sosyal Değişim
Hukuk, Devlet ve Kamu Politikası
Doğal Bilimler ve Sağlık

NT aile hakları
çalışma hakkı
çocuk hakları
düşük yapma hakkı
ebeveyn hakları
engelli hakları
eşit haklar
gay hakları
insan hakları
isim hakları
kadın hakları
miras hakkı
mülkiyet hakkı
ölme hakkı
seçme seçilme hakkı
siyasi haklar
sivil haklar
üreme hakkı

RT fırsat eşitliği (eşit fırsat)
özgürlük
yasalar
yasaları bilme hakkı (yasalar hakkında bilgi edinme hakkı)

insan hakları

SG Tarih ve Sosyal Değişim
Hukuk, Devlet ve Kamu Politikası

BT haklar

NT kadın hakları
çocuk hakları

RT eşit haklar
feminizm
insan hakları ihlalleri
özgürlükler
sığınaklar

planlama

SG Hukuk, Devlet ve Kamu Politikası

NT aile planlaması
bütçe planlaması
kırsal planlama
nüfus planlaması
şehir planlaması

RT maliyet yarar analizleri
öncelikler
zaman kullanım çalışmaları

bilgi hizmetleri

SN Müşterilere veya halka bilgi sunan geniş kapsamlı hizmetleri tanımlamak için kullanınız; örneğin, kütüphaneler, bilgi danışma merkezleri, belge sağlama hizmetleri, ve ücretli danışmanlar gibi.

SG İletişim

BT hizmetler

NT bilgi depolama
bilgi erişim
bilgi erişim hizmetleri
bilgi işlem

RT bilgi bilim
kütüphaneler
tarımsal bilgi yayım hizmetleri

kütüphaneler

SG İletişim
Eğitim

BT eğitim kurumları

NT araştırma kütüphaneleri
çocuk kütüphaneleri
halk kütüphaneleri
özel kütüphaneler
üniversite kütüphaneleri

RT bilgi erişim
bilgi hizmetleri
bilgi danışma hizmetleri
bilgilenme özgürlüğü

anneler

SG Sosyal Bilimler ve Kültür

UF	annelik analık valide
BT	kadınlar
NT	bekar anneler çocuk anneler ev anneleri ev dışında çalışan anneler kayın valideler lezbiyen anneler öz anneler süper anne toprak ana üvey anneler
RT	aileler ana tanrıça anne erkek çocuk ilişkileri anne kız çocuk ilişkileri anne sendromu babalar bakıcılar bebekler çocuk bakım işçileri ebeveyn çocuk ilişkileri kız çocuklar kadın yoğun meslekler süperkadın sendromu

müzik

SG	Müzik ve Gösteri Sanatları
BT	gösteri sanatları (performing arts)
NT	blues caz müziği çocuk müziği dini müzik elektronik müzik enstrümental müzik feminist müzik halk müziği klasik batı müziği klasik türk müziği oda müziği popüler müzik vokal müzik
RT	akustik müzik aletleri müzik festivalleri müzik tarihi

müzik terapisi
müzikaller
müzikoloji
müzişyenler
notalar

tecavüz

SG Sosyal Bilimler ve Kültür

BT cinsel şiddet

NT çete tecavüzü
hane içi tecavüz
ırkçı tecavüz
köle tecavüzü
tanıdık tecavüzü

RT cinsel suçlar
çocuklara karşı işlenen suçlar
ensest
kadınlara karşı işlenen suçlar
kadınlara karşı şiddet
kölelik
linç

KAYNAKÇA

Makale/Kitap

A Women's Thesaurus: An Index of Language Used To Describe and Locate Information by and about Women, edited by Mary Ellen S. Capek. "A project of the National Council for Research on Women and the Business and Professional Women's Foundation". New York, Harper and Row, 1987.

Collins Latin Gem Dictionary: Latin-English: English Latin. Collins, London, 1961.

Gilchrist, Alan. "Thesauri, taxonomies and ontologies – an etymological note", **Journal of Documentation**, Vol. 59, No. 1, 2003. (Aslib/Emerald Best Journal Article Award 2003)

Guinchat, Claire ve Michel Menou, **Bilgi ve Dokümantasyon Çalışma Tekniklerine Genel Giriş**; çev. Sönmez Taner.- Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990. s. 112-113

Roget, P.M. **Thesaurus of English Words and Phrases**. Longman, London and Harlow, 1852.

Vikery, B.C. "Thesaurus :a New Word in Documentation", **Journal of Documentation**, Vol. 16, December 1960, pp. 181-189.

Thesaurus Standartları:

ANSI/NISO Z39.19-1993. Guidelines for the construction, format and management of monolingual thesauri. (İlk basımı – 1974)

ISO 2788-1986. Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri.

= BS 5723:1987

ISO 5964 -1985. Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri.

= BS 6723:1985

UNESCO/UNISIST . *Guidelines for the Establishment and development of Monolingual Thesauri*. Paris, Unesco, 1973. (Doc. SC/WS/555)

UNESCO/UNISIST . *Guidelines for the Establishment and development of Multilinguall Thesauri*. Paris, Unesco, 1976. (Doc. SC/76/WS/102)

.....